

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ПРАВОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ: ЗМІСТ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

INITIAL CONCEPTS OF LEGAL ARGUMENTATION THEORY: CONTENT AND CORRELATION

Дудаш Т.І., к.ю.н., доцент,
доцентка кафедри теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена порівнювальному дослідженню основних понять теорії правової аргументації та їх співвідношенню. Встановлено, що є відмінності у змісті деяких з цих понять у загальному юридичному контексті та спеціальному – правозастосовчому.

Виявлено, що правове обґрунтування є родовим щодо правового аргументування, мотивування й пояснювання. Спеціальним різновидом правового обґрунтування є виправдання, яке здійснюють ретроспективно – виправдовують вже ухвалене рішення, вдаючись і до контраргументування. Правове аргументування як несамостійна юридична діяльність має своїм результатом правову аргументацію. Встановлено, що термін «правове мотивування» не є цілком тотожним до терміну «правове аргументування» з огляду на спонукальне значення слова «мотив», а, отже, й похідних від нього. Термін «правове пояснювання» відрізняється від правового аргументування тим, що лише поглиблює розуміння і не передбачає контраргументування. Доведення розглянуто як спеціальний різновид правового аргументування. Аргументувати можна як питання права, так і питання факту. Доводити і пояснювати можна питання факту чи твердження про факти.

Виявлено, що у правозастосовчому контексті термін «обґрунтоване судове рішення» означає переважно обґрунтованість судового рішення доказами, а не зазначення підстав цього рішення. Вмотивованість судового рішення, по суті, у спеціальному юридичному контексті означає його аргументованість. Хоча зафіксовані зміни у законодавстві свідчать про поступове трансформувannya поняття обґрунтованості у бік вмотивованості. Запропоновано замінити терміносполуку «вмотивоване судове рішення» на «аргументоване судове рішення» через спонукальну конотацію слова «вмотивований».

Ключові слова: правове аргументування, правове обґрунтування, правове мотивування, правове пояснювання, правове виправдання.

The article is devoted to the initial concepts in the theory of legal argumentation. The author underlines that there are differences in understanding of some of these concepts in the general legal context and the special – law-applicative context.

It was stated that legal reasoning is a general concept to particular concepts of legal argumentation, motivation and explanation. A special type of legal reasoning is justification, which has a connotation of retrospectivity – a person justifies an already made decision. It may include counterarguing. Legal arguing is considered as an activity, which result is legal argumentation. It was established that the terms "legal motivation" and "legal argumentation" are not the synonyms in view of the incentive connotation of the word "motive", and, respectively, of its derivatives. The term "legal explanation" differs from "legal argumentation": the first only deepens understanding and does not require counterargument. Proving is a special type of legal arguing. Both questions of law and questions of fact are subjects of arguing, whereas only questions of fact or assertions of facts are subjects of proving.

The author argues that in the law-applicative context the term "reasoning of the judicial decision" in Ukraine means mainly its justification with evidence. Motivation of the judicial decision, in fact, means its argumentation. However meaning of legislative concept "reasoning of the judicial decision" has been recently modified in two procedural codes of Ukraine from decision's pure justification by evidence to both its justification by evidence and motivation. It is proposed to replace the term "motivation of the judicial decision" with "argumentation of the judicial decision" in the current procedural rules due to the incentive connotation of the term "motivation".

Key words: legal arguing, legal reasoning, legal justification, legal motivation, legal explanation.

Вступ. Дослідження правової аргументації є актуальним завданням юридичної науки з огляду на значущість правового аргументування для різних видів праворегулятивної юридичної діяльності – правотворчої, правотлумачної й правозастосовчої. Усі дослідження правового аргументування як діяльності та правової аргументації як її результату розпочинаються зі з'ясування вихідних понять. Йдеться не лише про поняття правової аргументації й аргументування, але й про суміжні поняття «обґрунтування», «мотивування», «доведення», «пояснення», «доказування» та похідні від них.

Ці поняття у тій чи іншій мірі ставали предметом аналізу у зарубіжних дослідженнях правової аргументації, зокрема у працях Р. Алексі [1], С. Бертеа [2], Є. Булигіна [3], Д. Волтона [4], Н. Мак-Корміка [5], Х. Перельмана [6]. В українських дослідженнях вихідні поняття теорії правової аргументації досліджували, зокрема М. Козюбра [7], Л. Луць [8], С. Погребняк [9], О. Щербина [10], О. Юркович [11]. Проте єдиного розуміння змісту вихідних понять теорії правової аргументації немає. Вони потребують дослідження для побудови термінологічної системи теорії правової аргументації. Розмежування поняття правової аргументації та суміжних понять і є метою цієї статті. Для її досягнення обумовимо деякі вихідні положення.

Як доводилося констатувати [12, с. 101], поняття «права» та «юридична» аргументація є не тотожними. З огляду на те, що в юридичній практиці й доктрині

використовують не лише суто юридичне (легістське) аргументування, але й позаюридичне (моральне, релігійне, світоглядне, політичне тощо), для цілей загально-теоретичного дослідження аргументувальних процесів у цій сфері послуговуємось саме терміном «права аргументація».

Ще одним вихідним положенням цього дослідження, яке доводилося висловлювати [13, с. 87-89], є те, що слід термінологічно розмежовувати дію «правове аргументування» й результат – «правову аргументацію», незважаючи на те, що в зарубіжних дослідженнях і процес, і результат переважно називають «аргументація». Вони є взаємоперехідними, але не тотожними. *Правове аргументування* – це процесове поняття, яке відображає юридично значущу діяльність з обґрунтування твердження за допомогою певних засобів – аргументів. *Правова аргументація* – це поняття, яке відображає або 1) результат діяльності з правового аргументування (як завершення процесу правового аргументування) або 2) результат діяльності з реконструювання аргументації, що міститься в тексті іншого суб'єкта, крізь призму власної свідомості. Вона може бути як результатом правового обґрунтування, так і виправдання ухваленого рішення.

Виклад основного матеріалу. З'ясуємо, насамперед, співвідношення понять «аргументування» з суміжними «доведення», «обґрунтування», «мотивування», «пояснення» в загальному юридичному контексті вживання.

Аргументування й доведення. У юридичному контексті вживають термін «доведення» та спільнокореневі терміни – «довести», «довід». Якщо звернутися до словникового значення «доведення», то йдеться про «логічну форму встановлення істинності будь-якого судження на підставі інших суджень, істинність яких перевірена практикою» [14]. Як бачимо, у значенні цього слова є яскраво виражена формально-логічна конотація. Якщо звернутися до словника математичної термінології, то у ньому значення слова «довід» має своїм англійським відповідником слово «*demonstration*» [15, с. 27]. Таким чином, слово «довід» також має виражену формально-логічну конотацію. Тому терміни «доведення» і «довід» не можна вважати синонімами до «аргументація» («аргументування») і «аргумент», бо вони мають спеціальне формально-логічне значення. Адже, як вже було зазначено і буде додатково аргументовано далі, аргументування не обов'язково є доведенням.

З огляду на зазначене, вживання терміна «доведення» у юридичному контексті має бути чітко дозоване. Як слушно вказував ще Х. Перельман, доведення може стосуватися лише фактів (у зв'язку з чим цей термін вживають переважно у контексті точних наук), тоді як аргументація може стосуватися суджень про цінності (тому його необхідно вживати переважно у контексті гуманітарних наук). На відміну від доведення, аргументація не може бути правильною чи неправильною — її можна оцінювати як сильну чи слабку, переконливу чи непереконливу [16, с. 194]. Адже твердження про факти можна перевірити (верифікувати) на предмет їхньої правильності (істинності), а судження про цінності – ні. Останні можуть мати значущість для певного суб'єкта зокрема чи у міжсуб'єктних стосунках. Таким чином, лише питання про факти можуть бути предметом доведення, питання про право (зміст правового регулювання, тлумачення права) є предметом аргументування (обґрунтування). Тому навіряд чи можна погодитися з тими науковцями, які отождожують аргумент і довід [17, с. 17, 31].

З доведенням найчастіше асоціюють спеціальний юридичний термін «доказування». Стосовно співвідношення доказування й аргументації К. Каргін за результатами аналізу змісту цих понять дійшов висновку, що вони є суміжними, але позначають різні правові явища. На його думку, ці два поняття відрізняються за такими суміжними ознаками:

«1) момент початку (доказування розпочинається з моменту визначення необхідності підтвердження чи спростування певного факта, а юридична аргументація – з моменту визначення необхідності наведення аргументів); 2) стадіями (для юридичної аргументації це: оцінка ситуації, формування аргументу, висловлення аргументів, оцінка правових аргументів, доведення висновку до зацікавлених осіб; для доказування це: визначення обставин, що підлягають доказуванню, збирання доказів, дослідження доказів, оцінка доказів, обґрунтування висновків); 3) основним засобом, котрий використовується (для юридичної аргументації – це аргумент, а для доказування – це доказ); 4) за джерелом існування основного засобу (для правового аргументу – це людська свідомість, лише згодом правові аргументи набувають зовнішньої форми, а для доказування – це людська пам'ять або предмети матеріального світу); 5) за механізмом утворення основного засобу (юридична аргументація є результатом суб'єктивної мисленнєвої діяльності, а доказування створюється об'єктивним шляхом через процес відтворення в свідомості того, що сприймається органами чуття, насамперед зором та слухом); 6) за метою (правова аргументація має за мету переконати адресата аргументації в правильності позиції суб'єкта аргументації, а доказування – встановити об'єктивну істину); 7) за складом учасників (у правовій аргументації бере участь більша кількість учасників і вони можуть мінятися ролями, а у доказуванні – учас-

ники чітко визначені процесуальним законом; 8) за характером діяльності (юридична аргументація є мисленнєвою діяльністю, а доказування пов'язане з фактофіксальною руховою активністю) 9) за процесуальною регламентацією (юридична аргументація не є нормативно регламентованою, тоді як доказування є чітко регламентованою у процесуальному законодавстві процесуальною діяльністю) [18, с. 15-19]».

З зазначеним можемо погодитися лише частково. Момент початку аргументування й доказування слід розмежовувати по іншому. Аргументування починається у аргументувальній ситуації, яких може бути декілька у правозастосовуванні [13, с. 93]. Доказування ж розпочинається у юридичному процесі, який чітко внормований. Не поділяємо бачення К. Каргіна щодо стадій аргументування, оскільки розглядаємо його як несамостійну діяльність, яку здійснюють у межах інших різновидів праворегулятивної діяльності – правотворчої, правотлумачної, правозастосовчої. Загалом, правове аргументування й доказування є різними поняття, проте у об'єктивованій у рішенні суду правовій аргументації докази представлені у доказових аргументах, а не «живуть» самостійно.

Аргументування й обґрунтування. В загальному юридичному контексті вживають терміни «обґрунтування» як синоніми «аргументування» й «аргументації» – дія за значенням «обґрунтувати» (висувати на підтвердження чого-небудь переконливі докази, факти і т. ін.; аргументувати) [19].

В українській науковій літературі з питань правової аргументації, зокрема у працях О. Щербини [10, с. 27], М. Козюбри [7, с. 264], О. Юркевич [11, с. 9], С. Погребняка [9, с. 440] правову аргументацію здебільшого отождожують з правовим обґрунтуванням та мотивуванням і визначають як наведення аргументів.

Італійський дослідник С. Бертеа, проаналізувавши вживання слів «*reasoning*» та «*argumentation*» у працях з правової аргументації, вважає, що терміни аргументація та обґрунтування здебільшого вживають як синоніми, зокрема Р. Дворкін, Р. Алексі, Н. Мак-Кормік [2, с. 213-226]. Погодимось з цим міркуванням.

Наприклад, як наголосив Р. Алексі, «...те, що можна назвати «правова аргументація» чи «правове обґрунтування», слугує для виправдання (*justification*) тих засновків, які не є ні емпіричними твердженнями, ні нормами позитивного права» [1, с. 230]. Водночас, у цій же праці він наголосив, що «правове обґрунтування ... вимагає загального практичного аргументування...» [1, с. 292]. Тому погодимось, що Р. Алексі отождожив правову аргументацію й обґрунтування, пов'язавши їх з виправданням у юридичному контексті. При цьому, обґрунтування швидше пов'язане з наведенням підстав, а аргументування – з наведенням аргументів у яких такі підстави містяться. Нагадаємо, що виправдання, з його погляду, використовують тоді, коли треба впоратися з запереченнями чи сумнівами [1, с. 34].

Проте трапляються і доктринальні спроби розмежувати ці юридичні поняття. Розглянемо їх далі.

Х. Перельман писав, що «*обґрунтовувати* означає не лише верифікувати або демонструвати, але й обговорювати, критикувати та виправдовувати, надавати підстави «за» та «проти», одним словом *аргументувати*» [6, с. 5]. Звідси випливає, що для нього обґрунтування включає як доказування, так і аргументування іншими способами, в тому числі й шляхом виправдовування. Тому можемо вважати, що у Х. Перельмана доведення й аргументування є різновидами обґрунтування.

Аналогічну позицію має Д. Волтон. Він вважає способами обґрунтування аргументування й пояснювання [4, с. 281].

Протилежною є позиція Є. Булигіна щодо розмежування правової аргументації й обґрунтування. Є. Булигін вважає обґрунтування та переконання різновидами

аргументації. Розмежування між цими двома способами аргументування він вбачає у способах та прийомах, що застосовуються. Якщо те чи інше положення може підкріплюватися логічними доводами чи доказами, то йдеться про обґрунтування. Якщо ж певний заклик, лозунг, пропозиція спираються на психологічну переконливість і силу емоційних тонів, то йдеться про переконування. У більшості сфер дійсності (за винятком формальної логіки й точних наук) ці види аргументації переплітаються і створюють ілюзію аргументувального простору і процесу. Так само і у сфері права, майже будь-який юридичний документ, правовий спір містять і логічні, і психологічні аргументи [3, с. 228].

Отож, маємо три підходи щодо розмежування правової аргументації й обґрунтування: 1) їх ототожнення та дві протилежні позиції – 2) аргументування є частиною обґрунтування і 3) обґрунтування є частиною аргументування. Дотримуючись другого підходу, представимо своє бачення такого співвідношення у висновках цієї статті.

Важливо зауважити, що спеціальним різновидом правового обґрунтування є виправдовування (як український відповідник англійського *justification* й німецькомовного *Rechtfertigung*) Цей термін позначає поняття, так би мовити, про «ретроспективне обґрунтування» – коли юридично значуще рішення ухвалене і його виправдовують шляхом обґрунтування (найчастіше, через надання аргументації чи контраргументації). Це поняття стосується, насамперед правозастосовчої аргументації. Натомість, «перспективне обґрунтування» є прямим обґрунтуванням – рішення ще не прийняте, до нього доходять шляхом аргументування. Засобами аргументування і виправдання є аргументи.

«Обґрунтування» як спеціальний юридичний термін зазвичай входить до словосполучення «обґрунтування судового рішення». Обґрунтованість судового рішення є прямим наслідком процесу доказування. Це впливає з визначення поняття обґрунтованого судового рішення у процесуальних кодексах України. Згідно з ч. 5 ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України «обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, *підтверджених тими доказами*, які були досліджені в судовому засіданні» [20]. Аналогічне формулювання закріплене у ч. 3 ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України [21]. Натомість, згідно з ч. 5 ст. 236 Господарського процесуального кодексу України «обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, *підтверджених тими доказами*, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи» [22]. Аналогічне формулювання міститься в ч. 3 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України [23]. З зазначеного випливає, що у ЦПК та КПК визнано обґрунтованим таке судово рішення, у якому всебічно з'ясовані обставини підтверджені доказами. Тоді як у ГПК й КАС до поняття обґрунтованого судового рішення як підтвердженого доказами входить і необхідність відповідати на аргументи сторін.

З огляду на зазначене, найбільше специфіці обґрунтування й обґрунтованості судового рішення відповідають поняття доведення й доведеності, які асоційовані з доказуванням. Тому обґрунтоване судово рішення асоціюється з доведеним через доказування рішенням. Встановлення необхідності надавати оцінки всім аргументам учасників справи не вписується в поняття обґрунтованості судового рішення. Це традиційно – до внесення змін у КАС та ГПК – входило до поняття вмотивованості судового рішення.

Аргументування й мотивування. Ще одним поняттям, з яким ототожнюють правове аргументування

є мотивування. У академічному Словнику української мови подані значення спільнокорених слів, пов'язаних з мотивуванням. «Мотивування» – дія за знач. мотивувати. «Мотивувати»: 1) *що*. Наводити мотиви, що пояснюють, виправдовують певні дії, вчинки і т. ін.; умотивувати; 2. *кого*. Наводити мотиви, що доводять необхідність якоїсь дії, вчинку і т. ін.; спонукати. «Мотивація» – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось [24].

Оскільки «мотив» є поняттям психології, звернемося також і до відповідних джерел: «мотив» – це пов'язане із задоволенням певних потреб спонукання до діяльності [25, с. 164]. У цитованій дефініції зафіксоване спонукальне значення мотиву, яке виявлене у словниковому значенні цього слова.

З цитованих словникових значень випливає низка висновків. По-перше, в українській мові слово «мотивувати», що позначає дію, й слово «мотивування» як результат цієї дії, мають два різні значення, які можна відобразити синонімами «виправдовувати» й «спонукати». По-друге, лише у першому значенні це ці слова близькі до «аргументування» й «обґрунтування», але з певним відтінком значення, так би мовити, виправдовувальним. По-третє, значення слова «мотивація» обтяжене спонукальною семантикою спільнокорених слів і може вказувати не лише на сукупність підстав, але й на сукупність спонукань. Незважаючи на ототожнювання мотивування з аргументуванням, яке є в сучасній українській мові, воно не є достатньо підставним з огляду на спонукальну семантику мотивування.

Як слушно зазначили А. Дювр та А. Джейкеб у контексті дослідження правової аргументації, виправдальним й мотивувальним підстави є незалежними одні від одних. Якщо мотиви особи є достатньо благородними, вона може запропонувати їх як виправдання своїх дій, але це не обов'язково так. Зазвичай особа уникатиме виявляти свої справжні мотиви, а натомість пропонуватиме підстави, які, на її думку, інші вважатимуть чинними й легітимними [26, с. 983].

З зазначеного випливає, що тоді як правова аргументація містить виправдовувальні підстави ухвалення певного рішення, мотивування мало б містити спонукальні підстави для такого рішення. Проте це не завжди так, і в мотивувальній частині судових рішень власне і містяться виправдальні підстави судового рішення, а в пояснювальній записці до законопроекту – обґрунтування необхідності його ухвалення. Мотивувальні ж підстави можна виявити, наприклад, в мемуарах осіб, які в минулому ухвалювали певне рішення. Тому немає підстав ототожнювати правову аргументацію й мотивування.

Чинне правове регулювання містить термін «вмотивоване судово рішення». Згідно з ч. 4 ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України «вмотивоване рішення – це таке рішення суду, в якому наведені належні і достатні мотиви та *підстави* його ухвалення» [21]. Такими підставами можуть слугувати саме аргументи. У інших процесуальних кодексах такої дефініції не закріплено.

У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) також вживають термін «вмотивованість судового рішення». При цьому, ЄСПЛ особливо наголошує на вмотивованості судового рішення як одній з передумов справедливості останнього і розуміє вмотивованість як виправдання рішення шляхом наведення аргументів. Наприклад, у п. 58 рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» від 10.02.2010 Суд сформулював такий аргумент:

«Хоча національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навівши аргументування своїх рішень (див. рішення ЄСПЛ у справі «Суомінен проти Фінляндії» (*Suominen v. Finland*), № 37801/97, п. 36, від 1 липня 2003 року). Ще одне призначення аргументо-

ваного рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищою інстанцією. Лише за умови винесення вмотивованого рішення може забезпечуватись публічний контроль здійснення правосуддя (див. рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (*Hirvisaari v. Finland*), № 49684/99, п. 30, від 27 вересня 2001 року)» [27].

У спеціальному дослідженні судового правозастосування Б. Ратушна дійшла таких висновків щодо співвідношення обґрунтованості й вмотивованості судових рішень:

«вмотивованість рішення є логічним підґрунтям ухвалення законного обґрунтованого рішення. Якщо перші дві вимоги дають відповідь на питання – що ухвалив суд?, тобто, яку *норму права* застосував та якими *доказами* обґрунтував свої висновки, то вмотивованість рішення пояснює, чому суд застосував певну норму права та певні докази взяв до уваги, а інші – відкинув. Відсутність або неналежність мотивації зводить нанівець саму справедливість судового рішення, адже таке рішення, навіть будучи законним та обґрунтованим, не ліквідує правового конфлікту між сторонами, оскільки не пояснює, чому суд дійшов саме такого висновку» [28, с. 191].

З зазначеного випливає нетотожність обґрунтованості й вмотивованості судового рішення, про що ми висловили вище. Вмотивованість судового рішення, по суті, у спеціальному юридичному контексті означає його аргументованість. Хоча зафіксовані вище зміни у ГПК і КАС свідчать про поступове трансформування поняття обґрунтованості у бік вмотивованості. Вважаємо за доцільне замінити терміносполуку «вмотивоване судове рішення» на «аргументоване судове рішення» через спонукальне значення слова «вмотивований». Водночас, з огляду на встановлене у попередньому фрагменті, аргументованість цілком природно може увійти в поняття обґрунтованого судового рішення, адже обґрунтованість свідчить про підставність рішення, а підставність впливає не лише з доказів, але й з недоказових аргументів та відповідей на аргументи сторін.

Аргументування й пояснювання. У наукових працях з питань правової аргументації розмежовують правове аргументування і пояснювання.

Д. Волтон розмежує пояснювання і аргументування, а відповідно і їхні засоби – пояснення і аргументи. Дослідивши різні види доказів, зокрема свідчення експерта, він дійшов висновку, що вони пов'язані як з аргументами, так і з поясненнями. Про пояснювання, на його думку, просять у формі запитань. У деяких ситуаціях важко відрізнити аргументи й пояснення, адже обґрунтовують за допомогою них обох. Ч. Гамлін ще у праці 1970 р. розмежував чому-запитання, які вимагають аргументу з низкою засновків та чому-запитання, які потребують пояснення, а саме: зробити твердження більш зрозумілим для нього, вказавши на те, що він вже знає чи розуміє. Тому мета аргументу й пояснення є різною [29, с. 270-273]. Але проблема полягає у тому, що у деяких справах таке розмежування за зазначеним критерієм, на думку Д. Волтона, провести неможливо [4, с. 279-280]. Є неповні тексти, у яких нема достатньо текстуральних і контекстуральних доказів, щоб сказати, чи обґрунтування вжито як аргумент чи як пояснення. У певних справах є аргументи і нема пояснень, а у деяких – навпаки. Виходом тут, на його думку, може бути проведення аналізу тексту за допомогою двох чому-запитань: 1. Чи слухач адаптує позицію сумніву або непогодження з А і просить мовця навести підстави для прийняття А як твердження, що ґрунтується на засновках, які слухач вже прийняв (або може прийняти у подальшому діалозі)? 2. Чи є А твердженням, яке обидві сторони вже прийняли або ж не сумніваються і не оспорюють його?

Якщо для обґрунтування використовують пояснення, то презумпція Д. Волтона полягає у тому, що якщо

А є правильним, то його не оспорює жодна зі сторін. Натомість, мовець просто просить уточнити, щоб зрозуміти як А пов'язане з тим, що він вже знає. Це може бути наукова теорія чи причинний зв'язок подій, чи аналогія з чимось іншим чи ціла низка іншої інформації, яка зробить А зрозумілим для мовця [4, с. 281]. Як бачимо, міркування Д. Волтона випливають з того, що пояснювання відбувається у діалозі щодо взаємоприйнятої сторонами позиції.

Для того, щоб визначити, як використано обґрунтування (*reasoning*) у контексті діалогу, на думку Д. Волтона, слід зробити кілька кроків. Перший крок полягає у ідентифікуванні ланцюжка обґрунтування у даній справі шляхом віднесення тверджень у справі у прями графі чи діаграму аргументу у справі. Другий крок полягає у тому, щоб визначити як використано обґрунтування – як аргумент (*argument*) чи як пояснення (*explanation*). Якщо йдеться про аргумент, то слід оцінити як його використали для формулювання позиції і якими є приховані засновки і висновки. Лише тоді процес оцінювання аргументу можна продовжувати. Критично важливо, на думку Д. Волтона, аналізуючи і оцінюючи окремі справи, залишати можливість того, що була надана недостатня інформація для її вирішення на усіх точках ідентифікації та процесу аналізу [4, с. 281].

Можемо висувати, що Д. Волтон вважав правове аргументування і пояснювання різновидами обґрунтування. На його думку, пояснювання відрізняється від аргументування тим, що лише поглиблює розуміння і не передбачає контраргументування. Він запропонував алгоритм оцінювання того, чи в певному аргументувальному фрагменті (обґрунтуванні) представлено аргументацію чи пояснювання, проте реалізувати його можна не завжди через приховані елементи аргументації.

Н. Мак-Кормік також розміркував про співвідношення «виправдання» (*justification*), «мотивування» (*motivation*) та «пояснення» (*explanation*) у загальному юридичному контексті, ведучи мову про виправдальні, мотивувальні та пояснювальні підстави. Перші кардинально відрізняються від двох інших:

«Те, що я хочу x і є шлях це здобути v , є для мене причиною йти цим шляхом. Те, що я дуже хотів x і v здавався шляхом його здобути є поясненням, чому я поведився у спосіб v . Такі підстави є дуже конкретними, хоча і підпадають під пояснювальні принципи, що люди часто роблять те, що найбільше хочуть робити, і що сильні бажання є спільними причинами для дій. Проте мотивувальні та пояснювальні підстави не виправдовують дію. Виправдовувати дію означає показати, що вона є правильною. Чому я хочу x і чи моє бажання є настільки сильним, що мотивує мене діяти, шукаючи x , є питаннями інтересу на важливості. Але, чи правильним для мене є шукати й отримати x , є іншим питанням. Чи є якась виправдальна підстава для мене шукати й отримати x – це інше питання, ніж чи є якась мотивувальна підстава для мене шукати x . Тому виправдання неможливе без універсалізації, а мотивування не потребує універсалізації^{1*}. Щоб конкретні факти чи конкретні мотиви слугували виправдувальними

¹ * Н. Мак-Кормік розмежує універсалізацію та генералізацію, вважачи їх протилежними поняттями. Універсальний є протилежний до окремого так як загальний є протилежним до особливого. Лише остання пара термінів стосується відмінностей у ступені. Універсальний та окремий є логічними властивостями, а загальний та особливий – кількісними властивостями. У праві норми й принципи є універсальними, якими є і вирішення питань права, що виправдовують конкретні рішення. Але деякі нормативні положення є більш загальними, ніж інші. Правові принципи є дуже загальними нормами, які часто перебувають у конкуренції до інших так само загальних норм у практичних спірних ситуаціях. Правові норми є набагато більш конкретними, порівняно з принципами, і можуть бути застосовані безпосередньо. Зазначені дві пари термінів відіграють різні ролі у загальній теорії правового аргументування. Чим вищим є рівень узагальнення (генералізації) права, зокрема через правові принципи, тим вищий ступінь когерентності права, а не строгої послідовності [5, с. 94-95].

підставами, вони мають бути поділені на певні категорії, залежно від певного принципу дії, встановленого універсально, навіть якщо універсальність потребує обґрунтування. Це стосується правового аргументування як різновиду практичного аргументування. Щоб вирішити справу (застосувати право) і виправдати рішення потрібно вдатися до універсалізації, принаймні імпліцитно, і якісно оцінити альтернативні можливі правові норми [5, с. 98-99].

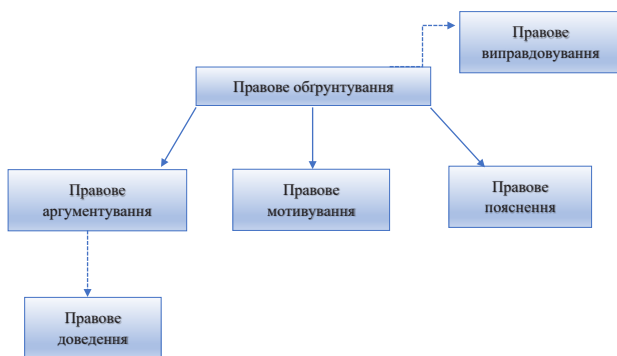
Таким чином, Н. Мак-Кормік вважає, що для правового обґрунтування (яке він ототожнює з правовою аргументацією) здійснюють правове виправдання, пояснювання й мотивування, які надають різні обґрунтувальні підстави. Найважливішим з них саме для правової аргументації Н. Мак-Кормік вважає виправдання.

Підсумовуючи доктринальні напрацювання щодо розмежування правової аргументації і пояснювання, висунемо, що спільним є визнання нетотожності цих понять. Водночас, їх розмежування здійснюють по різному, а підтвердження запропонованих теоретичних конструкцій практикою реконструювання правової аргументації є вкрай складним. Погодимось з тим, що пояснювання відрізняється від аргументування тим, що лише поглиблює розуміння і не передбачає контраргументування. Крім того, вважаємо, що пояснення здійснюють щодо описативних міркувань – міркувань про факти. Проте, в силу того, що зазвичай аргументи й пояснення включені у багатоаргументні структури, які стосуються і фактів і права, у правовій аргументації вирізнити їх не завжди можливо.

Висновки. За результатами дослідженого у статті можна дійти таких висновків.

1. У загальному юридичному контексті правове обґрунтування і правову аргументацію (правове аргументування) часто розглядають як синоніми, відштовхуючись з етимології та словникових значень цих слів в різних мовах та більшості доктринальних напрацювань. Проте у значеннях цих словосполук є певні відтінки, у зв'язку з чим здійснюють спроби їх розмежування.

2. Запропонуємо схему співвідношення основних понять, що наповнюють теорію правової аргументації, а саме: «правове обґрунтування», «правове аргументування», «правове мотивування», «правове пояснення», «правове доведення», «правове виправдовування», з подальшими поясненнями:

З нашого погляду, підставно вважати поняття правового обґрунтування родовим, а видовими до нього – поняття правового аргументування, правового мотивування й правового пояснювання. У обґрунтуванні мають зазначати підстави для певного висновку чи рішення. Спеціальним випадком правового обґрунтування можна вважати

правове виправдання (*justification*) – коли юридично значуще рішення ухвалене і його виправдовують обґрунтування (наведення підстав, найчастіше, через надання аргументації).

Все ж, найчастіше застосованим різновидом правового обґрунтування є правове аргументування, засобами якого є, насамперед, аргументи. Його не завжди відрізняють від правового мотивування й пояснювання.

В межах правового аргументування можна виокремити спеціальний різновид правового аргументування – доведення. Мотивування й пояснювання мають інші засоби (мотиви та пояснення), які, однак, не завжди можна відрізнити від аргументів.

Залежно від потреб юридично значущої діяльності, може домінувати той чи інший зазначений складник правового обґрунтування. Обґрунтування може бути спрямоване на доведення правильності (істинності) фактів або на переконування у прийнятності, переконливості точки зору щодо юридично значущих питань (потреби у створенні чи зміні, чи скасуванні норми права, інтерпретації норми права, необхідності погодитися чи не погодитися з твердженням сторони у процесі тощо) або на виправдовування правильності ухваленого рішення.

3. Оскільки термін «мотивування» має спонукальне значення, його не можна ототожнити з аргументуванням. Правова аргументація може не стільки виявляти мотиви ухвалення того чи іншого рішення, скільки приховувати їх. Тому варто переглянути термінологію українського законодавства, замінивши, зокрема, термін «мотивувальна частина» [судового рішення] на «аргументувальна частина» та переглянувши інші спільнокореневі слова на предмет відповідності поняттям, які вони позначають.

Пояснювання відрізняється від аргументування тим, що лише поглиблює розуміння і не передбачає контраргументування. Його здійснюють засобом пояснення. Проте його складно виявити у аргументувальній конструкції.

Аргументувати можна як питання права, так і питання факту. Доводити і пояснювати можна питання факту чи твердження про факти. Наприклад, навряд чи можна довести саме таке, а не інше тлумачення норми права, натомість його можна аргументувати (обґрунтувати) або виправдати. Наявність чи відсутність факту можна довести.

4. У спеціальному юридичному контексті – правозастосовочому – деякі терміни з «термінологічного гнізда» правової аргументації мають інше значення, ніж в загальному юридичному контексті.

Насамперед, йдеться про термін «обґрунтоване судове рішення», який означає обґрунтованість судового рішення доказами, а не зазначення підстав цього рішення (лише належні, допустимі, достатні докази дозволяють дійти обґрунтованого рішення у справі). Вмотивованість судового рішення, по суті, у спеціальному юридичному контексті означає його аргументованість. Хоча зафіксовані зміни у ГПК і КАС свідчать про поступове трансформування поняття обґрунтованості у бік вмотивованості. Вважаємо за доцільне замінити терміносполуку «вмотивоване судове рішення» на «аргументоване судове рішення» через спонукальну конотацію слова «вмотивований». Водночас, аргументованість цілком природно може згодом увійти в поняття обґрунтованого судового рішення, адже обґрунтованість свідчить про підставність рішення, а підставність впливає не лише з доказів, але й з недоказових аргументів та відповідей на аргументи сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alexy R. A Theory of Legal Argumentation: the Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification / trans. By R. Adler and N. MacCormick. Oxford : Clarendon Press, 1989. 320 p.
2. Bertea S. Legal Argumentation Theory and the Concept of Law. *Anyone Who Has a View. Theoretical Contributions to the Study of Argumentation* / editors F.H. van Eemeren, J.A. Blair, C.A. Willard, and A.F. Snoeck Henkemans. Dordrecht: Kluwer, 2003. P. 213-226.

3. Alexy R., Bulygin E. La pretensión de corrección del derecho. La polémica sobre la relación entre derecho y moral. Bogota, 2001. Цит. за: Антонов М.В. Эксклюзивный позитивизм и аргументативная теория права: к полемике между Е. В. Булыгиным и М. Атиензой. *Правоведение*. 2010. №1. С. 224-235.
4. Walton D.N. Legal argumentation and evidence. Pennsylvania : Pennsylvania State University, 2002. 368 p.
5. MacCormick N. Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning. Oxford: Oxford University Press, 2010. 287 p.
6. Perelman Ch. Justice and Justification / translation by S. Rubin. *Natural Law Forum*. 1965. No. 1/10. P.1-20
7. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
8. Луць Л. А. Аргументація у правотворчій діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №9. С. 168-173.
9. Погребняк С. Юридична аргументація. *Загальна теорія права : підручник* / О. В. Петришин, В. В. Лемак, С. І. Максимов та ін.; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. С. 440-454
10. Щербина О. Логічний аналіз юридичної аргументації: дисертація д-ра філос. наук. Київ, 2014. 424 с.
11. Юридична аргументація. Логічні дослідження : колективна монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Юркевич. Харків, 2012. 211 с.
12. Дудаш Т. Правова аргументація: до питання про загальне поняття. *Право України*. 2016. №8. С. 99-106
13. Dudash T. Analyzing Legal Argumentation: What Theoretical Model is the Most Comprehensive? *Studia Iuridica Lublinensia*. 2022. Vol. 31. No 3. P. 85-103
14. Доведення. *Словник української мови*. Томи 1-12 (А-ПІДКЇРЮВАЧ). Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015 – 2022. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=23076&page=783> (дата звернення: 19.09.2022).
15. Калинович Ф. Словник математичної термінології (проект). Ч. 1. Термінологія чистої математики. Київ: Видавничий дім Дмитра Бугаро, 2020 [Репринт з видання 1925 р.]. 240 с.
16. Титов В. Основні західні теорії юридичної аргументації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1-2. С. 193-201.
17. Каргин К. В. Понятие и элементы юридической аргументации : монография. Нижний Новгород : Нижегородская правовая академия, 2011. 68 с.
18. Каргин К.В. Оснований розграничення юридической аргументации и юридического доказывания. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2013. № 24. С. 15-19
19. Обґрунтування. *Словник української мови*. Томи 1-12 (А-ПІДКЇРЮВАЧ). Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015 – 2022. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=62010&page=1983> (дата звернення: 19.09.2022).
20. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон № 1618-IV від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=аргумент#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
21. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон № 4651-VI від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=мотив#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
22. Господарський процесуальний кодекс : Закон № 1798-XII від 06.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12?find=1&text=аргумент#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
23. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон № 2747-IV від 06.07.2005 №. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find=1&text=аргумент#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
24. Мотивація. *Словник української мови*. Томи 1-12 (А-ПІДКЇРЮВАЧ). Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015 – 2022. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=52622&page=1677> (дата звернення: 19.09.2022).
25. Загальна психологія: підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ: Либідь, 2005. 464 с.
26. Duyeve A., Jakab A. Foreword: Understanding of Constitutional Reasoning. *German Law Journal*. 2013. No 87. Vol 14. P. 983-1015
27. Рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» (Seryavin and Others v. Ukraine) від 10.02.2010, справа № 4909/04 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Seryavin"\],"documentcollectionid":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-103279"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 19.09.2022).
28. Ратушна Б. П. Недоліки мотивування судових рішень у судовому правозастосуванні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Випуск 21. Частина 1. Том 3. С. 185-194.
29. Hamblin C. Fallacies. London: Methuen, 1970. 326 p.